

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Сүйіншәлиев Х. ҮІІІ–ХҮІІІ ғ.ғ. қазақ әдебиеті. – Алматы, 1989.
- 2 Дала даналары. – Алматы, 2001.
- 3 Келімбетов Н. Қазақ әдебиетінің ежелгі дәуірі: Оқулық. – Алматы, 1986.
- 4 Келімбетов Н., Қанафин Ә. Түркі халықтары әдебиеті: Оқулық-хрестоматия. – Алматы, 1996.
- 5 Әбілғазы. Түрік шежіресі /аударған Б. Әбілқасымов/. – Алматы, 1992.
- 6 Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар. – Алматы, 1985.

7 Оғыз-наме. Мұхаббат-наме. – Алматы, 1986.

8 Өмірәлиев Х. Оғыз-қаған эпосының тілі. – Алматы, 1988.

Резюме

В статье «Историческое и социальное положение гуннов» автор обращается к истории гуннов.

Conclusion

The article “The historical and social situation of the Huns” is devoted to the history of the Huns’ literature appearance and information on Kagan Ogyz.

РАБҒУЗИ ҚИССАЛАРЫНЫҢ КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІГІ

Ерманова С.Б.

XIII – XIV ғасырда туған шығармалардың бірқатары аудармаға жақындау болса, бір парасы нәзираға жақын.

Кейде бір шығарманың ішінде осы екі әдіс те қатар қолданылады. Осыдан, соңғы кезде «аударма – нәзира» деп алынып жүрген анықтама бұл шығармалардың ерекшелігін толық көрсетеді. Тюрколог ғалымдар «Рабғузи қиссаларының» ең көне қолжазбасын 1893 жылы П.М. Мелиоранский Британия музейіндегі ең ескі, толық қолжазбаны қарап шығып, кейбір көшіріп алған үзінділерін 1897 жылы жариялаған. Ленинград университетінің кітапханасындағы қолжазбасы ішінде жариялап үлгермеген Лондон нұсқасының бірнеше үзіндісін С.Е. Малов тауып бастырған. Н.И. Ильминский баспасы бойынша берілген үзіндісі С.Е. Маловтың 1951 жылы жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған «Көне түрік жазба ескерткіштері» деген кітабына да енгізілген.

«Рабғузи қиссаларының» жеке үзінділерін Н.П. Остроумовтың (1874 ж.), Н.Ф. Катановтың (1894 ж.) мақала еңбектерінде кездеседі. Н.Ф. Катанов «Мұсылман аңыздары» деген мақаласында Қытайдың Гань-Су-Син-Цзянь провинциясын аралағанда жергілікті мұсылмандардың айтуынан жазып алынған кейбір аңыздарды құранмен, «Рабғузи қиссаларымен» салыстыра ұқсастығын көрсеткен 1950 жылы М. Айбектің алғы сөзімен шыққан «Өзбек әдебиетінің антологиясында» жарияланған.

Алғаш рет 1967 жылы профессор Б. Кенжебаев филология факультеті студенттеріне

арналған «Ертедегі әдебиет нұсқалары» атты хрестоматияға енгізілді. «Рабғузи қиссаларының» негізі шығыстан – араб, парсыдан келген әңгімелерден тұрады. Аңыз – әңгімелері Құран арқылы келген. Себебі, мұсылмандардың наным бойынша, құран дүниені билеуші күштің өзі жіберген бірден – бір қасиетті кітап. Аңыз – әңгімелері қызық сюжетпен баяндалған. Мазмұнына қарай мынадай топтарға бөлінген:

1. Табиғат, дүние құбылыстары, жаратылыстың пайда болуы жайындағы діни – мифологиялық әңгімелер.

2. Дінді таратушылар, халифалар, тарихи адамдар жайлы деректі, дерексіз әңгімелер.

3. Ауыз әдебиеті үлгілері, өлеңдер.

Жаратылыстың пайда болуы жайындағы әңгімелер өз тұсындағы діни түсінік рухында жазылады. Ғылыми шындыққа сай келе бермейтін, діни түсініктен туған әңгімелер «Қиссада» Құдай Жәбірейілді үш түрлі топырақ алып кел деп жұмсайды. Топырақ Жер: «Менен топырақ алма», – дейді Жәбірейілді жердің көңілін қимай, қайтып келеді. Құдай Ысрафильды жібереді. Ол да алмай қайтып келеді. Ең соңынан Әзірейілді жібереді. Жер Әзірейілге де жалынады. Әзірейіл: «Сенің сөзіңнен алланың хүкімі күшті» – дейді де жерден үш түрлі топырақалады. Құдай Әзірейілге: «Сенің көңілің бәрінен қатты екен. Бұдан былай адамның жанын алатын сен боласың» дейді. Содан адамның жанын Әзірейіл алатын болады. Топырақтың түсі әр түрлі болған соң, дүниедегі адамдардың түрі де әр түрлі болған екен.

«Рабғузи қиссаларында» қастық, достық адамгершілік, зұлымдық, ізгілік, бірлік, қайырымдылық, мақтансүйгіштік, көрсеқызарлық, махаббат мәселелері сөз болады. Кісінің бойындағы жақсы – жаман қасиеттері мен іс – әрекеттері неше түрлі қысқа да қызық, тартымды берілген. «Нұх қиссасында» қарлығаштың адамға достығы, істеген жақсылығы айтылады: Нұхтың кемесінің түбін тышқан тесіп қояды. Тесікен кемеге су кіріп, ішіндегілер суға бататын болады. Суды сыртқа төге бастайды. Оған болмайды, кемеге су толып кетеді. Сонда Нұх: «Кім-кім тесікті бекітсе, тілегін орындаймын», – дейді. Жылан тесікті бітейді. Кейін ол Нұхқа келіп, «Дүниеде ненің еті тәтті болса, соны бер», – дейді. Ненің еті тәтті екен дәмін татып білу үшін Нұх масаны жібереді. Күтеді. Ол кешігеді. Масаны тауып алып кел деп қарлығашты жұмсайды. Қарлығаш масаны тауып алады. Одан: «Ненің еті тәтті екен?» – деп сұрайды.

- Бәрін татып көрдім, адамның қанынан тәттісін көрмедім, – дейді.

Қарлығаш:

- Оның дәмі тілінде бар болар, мен көрейін, аузыңды ашшы, – дейді.

Маса аузын ашады. Қарлығаш тұмсығымен масаның тілін жұлып алады. Екеуі Нұхқа келеді. Маса қатты – қатты үн шығарғанмен, быжылдап, ештеңе түсіндіре алмайды.

Нұх:

- Бұл не айтып тұр, неге сөйлемейді? – деп сұрайды.

Қарлығаш:

- Маған жолда айтқан, құрбақаның етті тәтті деп тұр, – дейді. Содан жылан

Құрбақаның етін жейтін болады.

Бұл әңгіме-ертегі халық аузында көп тараған, бірнеше вариантпен айтылады.

Лұқман Хакім қиссасы (арабша Лұқман – данышпан деген сөз). Лұқман – шығыс әдебиетінде көп кездесетін, ақылды, дана, көп жасаған, көпті көрген қарттың бейнесінде жүретін жағымды тұлға.

Рабғузи кітабында ауыз әдебиетінде айтылатын Лұқман туралы бірнеше әңгіме-хикаялар «Лұқман Хакім» деген атпен берілген.

Бірінші хикаят: Алла Лұқманға: «Тілесең – пайғамбарлық берейін, жоқ болмайды десең – ғылым берейін, қайсысын қалайсың?» – дейді. Сонда Лұқман: «Пайғамбарлық керек емес, ғылым, білім керек. Пайғамбарлық тым ұлық іс, онымен бірге болғанша, ғылыммен

бірге болып, адал іс қылайын», – деп ғылымды алады. Сөйтіп, білімдар, көреген, ақылды болады. Жұрттың бәрі келіп Лұқманнан ақыл сұрайтын болады.

Үшінші хикаят: Лұқман хакім қарыз сұрап келген кісінің бетін қайтармайтын еді. Бір күні бір кісі келіп мың алтын алады. Іштей: «Қарызын берей кетейін», деп ойлайды. Жолда бара жатып, бір жерге тоқтайды. Алтын қызыл жаулыққа ораулы болатын. Бір құс ұшып келеді де, тұмсығымен жатқан түйіншікті іліп алып, ұша жөнеледі. Құс Лұқманның үйінің төбесінен ұшып бара жатқанда түйіншек жерге түсіп кетеді. Лұқман түйіншекті көріп таниды.

Қарыз алған кісі амал жоқ. Лұқманға қайтып келеді. Жайын айтып, тағы мың алтын бер деп өтінеді. Ішінен: «Осы жолы берсе, мың алтынын екі мың қылып қайтарармынау», – деп ойлайды. Лұқман сұрағанын береді. Алтын алған кісі сауда жасап, сол мың алтыннан он мың алтын пайда табады. Лұқманға екі мың алтын береді. Лұқман: «Бірінші мың алтынды алғанда, бермей кетейін деп арамдық ойлап едің, ол саған бұйырмады, екінші рет алғанда адалдық ойлап едің, пайда таптың. Бұдан қара ниет болма», – дейді.

Төртінші хикаят: Лұқман хакімнің қожасы Лұқманға ең жақсы ет асып бер дейді. Лұқман бір қойды әкеліп, бауыздап, тілі мен жүрегін асып береді. Біраз күн өткен соң, ең жаман ет асып бер дейді. Лұқман тағы да қойдың тілі мен жүрегін асып береді. Қожасы мәнісін сұрайды. Сонда Лұқман: «Жақсы болақ тіл мен жүректен, жаман болмақ тіл мен жүректен», – деп жауап береді.

Бесінші хикаят: Лұқман ұзақ уақыт жол шекпекші болып, кетерінде ұлынаш өсиет айтады: Әйеліңе сырынды айтпа, жаңа байығаннан қарыз алма, әкімнің нөкеріен дос болма.

Әкесі кеткен соң ұлы осы айтқандарының растығын тексеріп, білекші болады. Бір жаққа кетеді де, келерде бір қойды сойып, қапқа салып, арқалап үйіне әкеледі.

Әйелі бұл не? – деп сұрайды. «Сен ешкімге айтпа, далада бір кісіні өлтіріп алдым, қаптағы соның денесі», – дейді. Жаңа байығаннан қарыз алады, әкімнің нөкерімен дос болады. Күндерде бір күні әйелімен екеуі жанжалдасып қалады. Әйелі: «Құдайыңды біліп қой, әйтпесе мойныңнан байлатармын», – дейді. Бұл сөзді қоңсы әйел естіп. «Оны неге байлатасың?» – деп сұрайды. Әйелі: «Ау, халайық, бұл адам өлтірген, мені де өлтірейін»

деп жатыр», – деп жылайды. Бұл хабар әкімге жетеді. Әкім нөкеріне бұйрық береді. Өзімен дос болған нөкер келіп мұны байлап алып кетеді. «Босат!» – деп өтінсе де, босатпайды. Жолда жаңа ғана байыған: «Қарызымды беріп кет», – деп жабысып, қарызын алып қалады.

Мұны дарға аспақшы бола бергенде: әкім танып қалып: «Сен – Лұқман Хакімнің ұлысың, бұл іс саған лайық па, неге істедің?» – дейді. Ол болған істі бастан – аяқ айтып береді. Әкім үйінен қапты алдырып, ашып қараса, қойдың еті екен. Босатып жібереді.

Қиссалардың оқиғасы шым – шытырық, діни фантазия мол араласқан, жүз беттен бесон беттік көлемге дейінгі шығармалар. Олардың ішінде эпиканың көне түрлерінен: миф, аңыз, ертегі, жаңа түрінен: әңгіме, новелла, роман, повесть, өлеңдерге жатқызуға болатын шығармалар араласып жатыр. Қиссалар ішіндегі бас-аяғы ширақ, өз алдына бөлек тұрған шағын шығармаларды автор «хикаят» деп бөліп кетіп отырған.

Хикаят – арабша әңгіме, новелла деген мағынаны білдіреді. Әңгімелеу деген сөзден шыққан. Эпиканың ең шағын түрі. Ертедегі хикаяттың ерекшеліктерін Рабғузи хикаяттарынан байқауға болады.

«Рабғузи қиссаларындағы» Лұқман хакім жайындағы хикаяттар тапқыр оқиғалар-

мен, өте тартымды баяндалған. Қанша уақыт өтседе, Лұқман хакімнің әңгімелерінің бәрі дерлік халық аузында әлі күнге айтылып жүрген құнды шығарма.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Келімбетов Н. Қазақ әдебиетінің ежелгі дәуірі. – Алматы, 1986.
- 2 Дербісалиев Ә. Шыңырау бұлақтар. – Алматы, 1982.
- 3 Жолдасбеков М. Асыл арналар. – Алматы, 1986.
- 4 Кенжебаев Б. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері. – Алматы, 1974.
- 5 Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркологи. – Алматы, 1987.
- 6 Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар. – Алматы, 1985.
- 7 Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. – Алматы, 1988.

Резюме

В статье раскрывается художественное своеобразие поэмы "Кисас-Рабгузи".

Conclusion

The article is devoted to a brief transmission of the content of the product "Rabguzi" "Kysas-Rabguzi" and the artistic originality of the poem of this work.

ИНТЕРПРЕТАЦИОННОЕ ОКРУЖЕНИЕ ЛИЧНОСТИ И ТВОРЧЕСТВА Н.А. НЕКРАСОВА

Жаркова В.И.

Много копий на протяжении столетия было сломано вокруг имени Некрасова. Белинский прослезился, услышав его первые стихи, а Иван Тургенев как-то заметил, что в стихах Некрасова «поэзия не ночевала». Константин Леонтьев писал о «неискреннем и топорном даровании поэта», а Александр Блок называл «Коробейников» «великой песней». Шарль Корбе сравнивал «Мороз, Красный нос» с гомеровским эпосом. Л.Н. Толстой не слишком любил Некрасова и тем не менее говорил: «Люблю его не любовью, а любованием». Некрасова то прославляли до небес, то низвергали на землю, то упрощали, то усложняли с фрейдистских позиций.

В представлении многих сложился некий стереотип: Некрасов – этакий «обглодан-

ный» революционер-демократ с бородкой, «печальник» за народную судьбу. А ведь, по словам Достоевского, Некрасов был необычайно яркой и загадочной фигурой и в творчестве, и в личной жизни. Только двух поэтов считал Достоевский столь загадочными – Пушкина и Некрасова.

В. Розанов в свое время мрачно прогнозировал: «О Некрасове будут появляться именно книги, усиливающиеся более закрыть и скрыть, нежели объяснить его, стесать острые углы, чтобы не выпячивался. Хоронят одно из самых ярких явлений не столько даже русской литературы, сколько культуры и просто русской жизни».

Трудно требовать от времени, чтобы оно принимало большого поэта во всем его объе-